

ЦЕННОСТИТЕ И “МОДЕЛИТЕ НА ЗДРАВАТА ЛИЧНОСТ”

Пенка Костова

Проблемът за ценностите започва широко да се разработва във философията в края на XIX и през XX век с възникването на аксиологията като нов аспект в разглеждане на философските проблеми и с еволюцията на социалните отношения. Аксиологията (от гр. *axios* – ценен и *logos* – учене, наука) възниква като всеобща теория за ценностите. Като теоретична дисциплина за социокултурния статус на ценността и оценката е въведена от френския философ П. Лапи през 1902 г. в “Логика на свободния избор”. Във философските речници аксиологията се определя като наука за ценностите въпреки някои идеологически спорове и тенденции.

Относно природата на ценностите в аксиологията се формулират два основни възгледа и подхода:

- Ценността съществува обективно, сама за себе си, независимо от съзнанието и оценката на субекта. Нейни носители са обектите и техните качества. Потвърждение на този възглед са общочовешките ценности, които съществуват независимо от конкретните исторически и личностни предпочитания.

- Ценността е специфично личностно индивидуално или групово оценяване, което предполага ранжиране на ценностите по значимост.

От философска гледна точка ценността е единство на обективното и субективното, форма на отношения и взаимодействия между субекта и обекта. Ценността се определя като значим предмет, явление, свойства, полезни за дадено общество, група, формация, общност или личност, като средство за задоволяване на техните потребности и интереси във вид на норми и идеали (3).

Ценностите се представят като феномени от два различни рода: като ценностни характеристики на предметите и като ценностни представи в съзнанието на човека. Ценността се приема за форма на проявление на определен род отношение между субекта и обекта. Понятието “ценност” включва оценка на субекта на обществените явления, на тяхното обективно значение в определени исторически условия. Ценността е единство на обективното и субективното, на абсолютното и относителното, на миналото,

настоящото и бъдещето. В нейното съдържание се подчертава какво е нужно, полезно, важно и необходимо за по-нататъшното развитие на човека.

Ценността се тълкува като свойство на предмета, като значение на този предмет за човека, като отношение на човека към предмета. Под “ценности” се разбират определени феномени на общественото съзнание: социално-политически, правови, морални, естетически, религиозни нормативи, принципи, идеали, оценки и техните критерии. Често всички тези явления се наричат “духовни ценности”, тъй като се явяват не просто представи за нещо, а такива явления на съзнанието, които съдържат в себе си оценъчно (положително или отрицателно, одобрително или неодобрително) отношение към действителността и оказват непосредствено влияние върху действията и поведението на хората. Явлението е двуяко: ценностните характеристики на предметите, когато те се проявяват като притежаващи значение за човека, и ценностните представи, в които присъства предписателно-оценъчен елемент (6, 26).

Във външната форма на ценността се изразява обществената природа на човешкото битие, социалната същност на самия човек и на тази действителност, която съставлява условията за неговата дейност. Ако предметът е ценност за човека, това означава, че той е включен в условията на неговото социално битие, изпълнява определена роля в неговата практическа дейност по усвояване и преобразуване на предметната действителност.

Като компоненти в психическата структура на личността ценностите се тълкуват като ядро на личността, нейна определяща генетична и функционална цялостност (4).

Ценностите, заедно с целите, според Гордън Олпорт, са жизненоважни за развитието на обединяваща философия на живот. Човекът може да избира между разнообразие от ценности, които могат да са свързани с неговото Аз или да са широки и споделяни с много други. Притежаването на силни ценности ясно разграничава здравата личност от невротика. Невротикът или няма ценности, или са фрагментарни, преходни, недостатъчно силни, за да обединят всички аспекти на живота. Г. Олпорт свързва философията на живота с атрибута “съзнание” и с ценностите. Зрялото съзнание, за разлика от незрялото или невротично съзнание, се състои от чувство за отговорност и дълг към себе си и другите и може да има корени в религиозните или етичните ценности. Зрелите и психично здрави хора са жизнени, реалистични, активни, ориентирани към бъдещето и към другите хора (7, 33).

Развитието на Аз-а при детето Карл Роджърс свързва с развиване на чувство за собствена ценност, което става при определени условия. Задоволяването на потребността от безусловно положително отношение, от любов и одобрение развива чувство за ценност, формира съответно поведение и изгражда здрава личност. Дете, което се чувства ценно при всякакви обстоятелства, няма нужда от защитно поведение, то е отворено и свободно да стане себеактуализиращ се човек, да развие пълноценно своя потенциал (7, 42–43).

Ерих Фром свързва произхода и формирането на здрава личност със социалните, икономическите и политическите сили, които влияят и оформят типа личност, пораждат различия в основните ценности, потребности и страхове (ориентации). Продуктивната личност на Ерих Фром живее в реалния свят, има силно чувство за Аз-идентичност, прави избор въз основа на разума, стреми се към развитие и осъществяване на способностите си, към психично здраве, щастие и други “сходни ценности на идеалното човешко съществуване” (7, 76).

Моделът на Ейбрахам Маслоу за себеактуализация се човек включва йерархия на потребности, които съставляват състоянията на растеж или съществуване. Според Дуейн Шулц това са може би цели, към които се движат себеактуализиращите се хора. Е. Маслоу ги нарича В-ценности, които включват метапотребности, метамотивация или В-мотивация за развитие. Себеактуализиращите се хора са способни да разграничават доброто от злото, имат “добре определени морални стандарти, към които се придържат във всички ситуации” (7, 99).

Теорията на Карл Юнг за развитието на личността и за индивидуализирания човек акцентира на по-широките духовни и философски ценности. В нея универсалната личностна промяна се свързва с обръщане навътре към субективното съществуване и търсене на нови ценности и смисъл, за да се заменят онези, които вече не са подходящи (7, 131).

Виктор Франкъл обяснява природата на здравето човешко съществуване с три фактора: духовност, свобода и отговорност, които определят избора на смисъла и целта в живота. Под общото название “ценности” той посочва три начина, даващи смисъл в живота: това, което даваме на света чрез някакво творение; какво вземаме от света посредством преживяването; отношението, което си изграждаме към страданието. Те са уникални за всеки човек и всяка ситуация, разнообразни и гъвкави. Към ценностите трябва непрестанно да се обръщаме и да избираме тази, която дава смисъл на живота ни във всяка ситуация.

Според В. Франкъл съществуват три фундаментални системи от ценности, съответстващи на трите начина на даване на смисъл на живота: на създаването, на преживяването и на отношението. Ценностите на създаването се реализират в творческата и продуктивната дейност, в създаването на материален продукт, нематериална идея или в служене на другите. Ценностите на преживяването се проявяват чрез отдаването на човека на красотата в света, природата и изкуството. Ценностите на отношението включват начина, по който приемаме условията на съдбата, храбростта и достойнството в екстремални ситуации. Търсенето на смисъла на живота, задължението да осъзнаваме ценностите е човешка отговорност за поддържане на психично здраве, за достигане до състояние на Аз-трансценденалност – истинското състояние на съществуването на здравата личност (7, 139–144).

Понятието “ценност” според В. И. Андреев се използва във философията, психологията, социологията и педагогиката за “обозначаване на свойства на обектите и явленията, а също и за теории и идеи, служещи за еталон на качества и идеал на необходимото в съответствие със социално-обусловените приоритети за развитие на културата” (1, 66).

Милтон Рокич определя ценностите от позициите на ценностния подход като значими начини на поведение; като съществени крайни цели на съществуването; като позитивни или негативни абстрактни идеали; като личностни вярвания за идеалните начини на поведение или идеалните крайни цели (8, 123–124).

Ценностите като елемент от духовната култура на човечеството са “важно свързващо звено между обществото, социалната среда и индивида, личността, нейния вътрешен свят” (5, 9). Те имат социален смисъл и социална природа, свързана с културата и духовната дейност на човека с неговото нравствено съзнание, предпочитания и оценки. Ценностите са най-важни компоненти на общественото съзнание, обособили се в процеса на историческото развитие. Като разглежда ценностите, потребностите и интересите като задължителни атрибути на вътрешния свят на личността, А. Здравомислов изтъква дълбоката им взаимовръзка, различните типове отношения при различните типове личности, начините на интегрирането им.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андреев, В. И.* Педагогика творческого саморазвития, 1996.
2. *Байчинска, Кр.* Ценности. Ценностен стрес. Ценностна криза! С., 1994.
3. *Бакиров, В.* Ценностно сознание и активизация человеческого фактора. Харьков, 1988.
4. *Десев, Л.* Речник по психология. С., 1999.
5. *Здравомыслов, А.* Потребности. Интереси. Ценности. С., 1988.
6. Проблема ценности в философии. Под. ред. А. Г. Харчева, М., Л., 1966.
7. *Шулц, Д.* Психология на растежа. Модели на здравата личност. С., 2004.
8. *Rokeach, M.* The nature of human values. N. Y., 1973.

ЦЕННОСТИТЕ И “МОДЕЛИТЕ НА ЗДРАВАТА ЛИЧНОСТ”

ПЕНКА КОСТОВА

Резюме

В доклада се изясняват същността и природата на ценностите. От позициите на “психологията на растежа” и движението за повишаване на личностния потенциал ценностите се свързват с моделите на здравата личност.

VALUES AND “MODELS OF THE HEALTHY PERSONALITY”

PENKA KOSTOVA

Summary

The paper throws light upon the essence and nature of values. From the stands of “growth psychology” and the movement for raising the personality values are associated with the models of healthy personality.

Key words: value, healthy personality

